وظایف اخلاقی زوجین نسبت به یکدیگر از دیدگاه اسلام

راضیه حسنی[1]

چکیده

خانواده، از اولین، مهم ترین و پربرکت ترین نهادهای اجتماعی در تاریخ، فرهنگ و تمدن انسانی است. خانواده کانونی است که باید برای حفظ حرمت و کرامت انسان و تامین سلامت جسمانی و روحانی و رشد معنوی او استحکام یابد. قوام خانواده به منظور تداوم انسجام جامعه و تامین محیطی سالم برای زیستن انسان ها، ضرورتی انکارناپذیر است. در نظام الهی و فرهنگ قرآنی، هدف اصلی ازدواج و تشکیل خانواده، رسیدن به آرامش و آسایش خاطر، پیمودن طریق رشد و شکوفایی، نیل به کمالات انسانی و تقرب به ذات حق تعالی است. ازاین رو نظام اسلامی برای هر یک از زن و شوهر تکایف و وظایفی در نظر گرفته شده است که در این مقاله به بررسی وظایف اخلاقی آنها نسبت به یکدیگر میپردازیم.

این مقاله با بهره گیری از کتاب‌ها و اینترنت و نرم‌افزارها و به شیوه‌ی توصیفی _ کتابخانه ای گردآوری شده و به این نتیجه دست یافته است که از جمله وظایف اخلاقی زوجین نسبت به یکدیگر عبارتند از؛ حسن معاشرت، همکاری، تکریم و احترام، رفق و مدارا و ... که به هر کدام به تفصیل اشاره خواهد شد.

کلیدواژگان : خانواده ، وظایف ، وظایف اخلاقی ، زوجین ، اسلام

---

[1] .طلبه سطح دو ،حوزه الزهرا مبارکه ،il.comaraziyeh۱۳۷۸@gm

مقدمه

بدیهی است خانواده اولین و مهمترین نهاد اجتماعی جامعه ی بشری بوده که استحکام آن امری لازم و ضروری است و فقط با تلاش دو رکن اصلی آن یعنی زن و مرد و با رعایت وظایف یکدیگر به دست می آید .یکی از مهم ترین رسالت‌های اسلام، کمک به انسان در فراگیری اخلاق و آیین زندگی و تعامل صحیح با خدا، خود و دیگران است.

پدر و مادر در جایگاه محوری‌ترین عنصر تعاملات خانوادگی، وقتی در روابط همسری توجه اساسی به آموزه‌های اخلاقی داشته و به وظایف خویش پایبند باشند، می‌توانند هم روابط خود را سالم و جذاب کنند و هم الگوی پذیرفته و ارزنده‌ای برای انتقال مفاهیم و دستورات اخلاقی به فرزندان خود باشند.لذا این عنوان دارای اهمیت بسیاری است.

از آنجا که مهم ترین عامل ناسازگاری و اختلاف ، آشنا نبودن همسران به وظایف زناشویی است و همانگونه که بر عهده گرفتن هر مسئولیتی ، آشنایی و آمادگی ویژه می طلبد ، برای زندگی مشترک نیز تخصص ، آمادگی و آگاهی کافی لازم است.بنابراین ضرورت دارد به این مسئله پرداخته شود.پژوهش حاضر در صدد پاسخ به این سوال است که وظایف اخلاقی زوجین از دیدگاه اسلام چیست؟ نقش قرآن و سنت نبوی در تعیین وظایف اخلاقی زوجین چیست؟ تکریم و احترام در ازدواج اسلامی چگونه تعریف می‌شود؟

با بررسی های انجام شده به مقالاتی درمورد وظایف همسران میتوان اشاره کرد:

۱- وظایف زوجین نسبت به یکدیگر اثر عابده بتول جعفری ، ۲- ملازمه ی تکالیف زوجین و اخلاق مداری در خانواده در منابع اسلامی به قلم دل آرا نعمتی پیر علی ، راحله کاردوانی ، مهدی وکیلی ۳-وظائف عاطفی زوجین نسبت به یکدیگر از منظر فقه تربیتی نوشته ی علی نقی فقیهی اشاره کرد .

وجه تمایز این مقاله با پژوهش های دیگر پرداختن به وظایف اخلاقی زوجین و بررسی آن در آموزه های اسلامی می باشد.

۱.مفهوم شناسی

برای فهم بهتر مطالب یک پژوهش، شناخت مفاهیم و واژگان کلیدی آن، بسیار مهم است. به همین منظور در ابتدای مباحث، به بررسی معنای لغوی و اصطلاحی واژگان کلیدی پرداخته شده است که عبارتنداز:

۱-۱.وظایف :

وظایف جمع واژه «وظیفه » و در لغت به معنای« آنچه اجرای آن شرعا یا عرفا بر عهده ی کسی باشد.تکلیف »[۱] و مترادف واژه تکلیف است . کلمه ی تکلیف از ریشه ی « ک لّ ف » به معنای امر کردن به چیزی است که انجام آن دشوار باشد ودر فرهنگ دین تکلیف به فرمان الهی بر بندگان اطلاق می شود .[۲]

این واژه در اصطلاح فرهنگ اسلام ،در منابع کلامی و فقهی ، معانی مختلفی برای خود اختصاص داده است.

برخی وظیفه را اراده مرید (شارع) نسبت به امر مشقت آمیز تعریف کرده‌اند.[۳]

تعدادی نیز آن را طلب نمودن امری مشقت آور از سوی شارع [۴]یا شخصیتی برتر [۵]دانسته‌اند.

برخی نیز وظیفه را فرمان شخصی که فرمانبرداری از او واجب است، دانسته‌اند. [۶]

۱-۲.اخلاق:

---

[۱].دهخدا ، لغتنامه دهخدا ، ج۱۵ ،ص۲۳۲۱۱

[۲].معین ، فرهنگ فارسی معین ، ج۱ ، ص ۴۷۸

[۳].طوسی ، تبیان ، ج ۳ ، ص ۵۲۴

[۴].انصاری ، موسوعهٔ المیسره الفقیههٔ ، ج۱۳ ، ص ۲۴۸

[۵].الحلبی ، تقریب المعارف ، ص۱۱۲

[۶].بحرانی ، قواعدالمرام ، ج ۱ ، ص۱۱۴

واژه ی «اخلاق» در لغت عرب از خُلق و خُلُق است و در معانی سرشت ، طبیعت ، عادت ، خوی و ...به کار می رود . [1]

اخلاق به صفات درونی انسان گفته می‌شود که در درون نهادینه شده است. این واژه، هم خوی‌های نیکو و پسندیده مانند جوان‌مردی و دلیری را شامل می‌شود و هم خوی‌های زشت و ناپسند همچون فرومایگی و بزدلی را.[2]

گروهی گفته اند اخلاق همان وجدان فطری است و گفته اند نداهای وجدانی را باید تقویت نموده و با تقویت آنها و پاک شدن محیط آنها، نداهای مخالف خاموش می گردد.[3]

آیت الله مصباح یزدی در این باره می گوید: « کلمه اخلاق که جمع خُلق است در اصل لغت به معنای یک صفت نفسانی است، یا یک هیئت راسخه، یک حالتی که در نفس رسوخ داشته باشد، و موجب این بشود که افعالی که متناسب با آن صفت هست بدون احتیاج به فکر کردن و سنجیدن ، از انسان صادر می شود.»[4]

۱-۳.وظایف اخلاقی :

وظایف اخلاقی وظایفی هستند که شخص در برابر آن وظایف ، مورد سوال و بازخواست قرار می گیرد ؛اگرمکلف به وظیفه خویش عمل کند در حسابرسی مورد مدح و ستایش قرار گرفته و به او پاداش داده می‌شود و اگر از انجام وظیفه خودسرپیچی یا کوتاهی نموده باشد، مورد نکوهش و بعضاً مجازات و کیفر قرار می‌گیرد.[5]

وظایف اخلاقی در اینجا به رفتارهای پسندیده و ارزشمند در روابط زناشویی اشاره دارد که توسط قانون حمایت نمی شود بلکه توسط اصول اخلاقی و دینی پشتیبانی می‌شوند . هدف این وظایف، علاوه بر ایجاد صمیمیت و روابط سالم، رسیدن به کمالات معنوی است.

---

[1].ابن منظور، لسان العرب ، ج۱۰ ، ص۸۸

[2] . مصباح یزدی، فلسفه اخلاق، ص۱۹، ۲۰

[3] . عزیزی ، پرورش روح (نماز و عبادت در تفسیرالمیزان) ،ص ۵۳-۵۴

[4].مصباح یزدی ، دروس فلسفه اخلاق ، ص۹

[5].همان ،ص۱۲۱

۱–۴.زوجین:

« زوج» خلاف فرد است . این کلمه در وضع اولیه اش به معنی : همراه قرین و همنشین است و به هریک از دو جنس مذکر یا مونث حیوانات « زوج » و به هردوی آنان « زوجان » گفته می شود .[۱]

اصل در« زوجیت» اقتران و کنار هم قرار گرفتن دو چیز است که در تداوم هستی شان بر اساس برنامه ای معین و سیرحرکتی ویژه، همراه، معادل و هستی،شان مقارن یکدیگرند؛ اعم از اینکه بار جنسیتی مذکر و مؤنث داشته باشند مانند حیوانات و بشر در کره ی خاکی یا فاقد جنسیت باشند مانند شب و روز اعداد ،زوج ،کفش، اعضای جفت در اندام انسان و حیوان مثل ،چشم ،گوش ،دست پا و...[۲]

۲.وظایف اخلاقی زوجین در اسلام

طبق آموزه های اسلام ، زوجین وظایف اخلاقی متفاوتی در برابر همدیگر دارند که بعضی از آنها دارای اهمیت بیشتری است که در این مقاله به شاخص ترین این وظایف پرداخته می شود که عبارتند از :

۲–۱. حسن معاشرت

یکی از وظایف اخلاقی مشترک زوجین (زن و شوهر)، حسن معاشرت آنان با یکدیگر است. هر کدام از زوجین نیاز به معاشرت دارد و این معاشرت باید همراه با عشق ، صمیمیت ،پایبندی و بخشش باشد .در زندگی خانوادگی نیاز به عشق و همدلی ، بیشتر بوده و عشق است که خانه را گرم و همسران را برای هم جذاب می کند.[۳] زوجین به دلیل

---

[۱].فراهیدی ، العین ، ج۱ ، ص۱۶۶

[۲].بهارزاده ، بازخوانی مفاهیم زوج و زوجیت در قرآن کریم ، ص۳۱

[۳].بهشتی ،خانواده در قرآن ،ص۱۶۷

روحشان را شاد و دلشان را آکنده از مهر و محبت سازند؛ چرا که این، شیوه رهبران دینی به‌ویژه پیامبر(صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلّم) است.[۱]

یکی از ویژگی‌های رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلّم) این بود که برای همسران و خانواده‌اش هدیه می‌خرید؛ از این رو در روایتی آورده‌اند که خاتم انبیا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلّم) هدایایی از بازار می‌خرید و به منزل می‌برد.[۲]

امام صادق (علیه‌السّلام) فرمود: «رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلّم) هر گاه در روز عید عطری به‌دست می‌آورد، ابتدا آن را به همسرانش می‌داد.»[۳]

وی در حدیثی می‌فرماید: «کسی که از بازار، هدیه‌ای برای همسر خود تهیه کند، مانند کسی است که نیاز نیازمندان را تامین می‌کند.»[۴]

سپس در شیوه تقسیم هدایا فرمود: «اول به دختران بدهید، سپس به پسرها؛ آنکه دختر بچه خود را مسرور کند پاداش آزاد کردن بنده‌ای از فرزندان اسماعیل دارد و آنکه دیده پسر بچه خود را روشن کند، مانند کسی است که از خوف خداوند گریسته باشد و پاداش گریه از خوف خداوند، بهشت برین است.»[۵]

۲-۵.رفق و مدارا

یکی دیگر از وظایف مشترک اخلاقی ، رفق و مداراست. پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله)می‌فرماید: « ملایمت، میمون است و خشونت، شوم. هرگاه خداوند برای خانواده‌ای خیری بخواهد، ملایمت را وارد آن خانواده می‌کند؛ زیرا ملایمت هیچ‌گاه با هیچ چیز همراه نمی‌شود مگر این که آن را زینت ببخشد، و خشونت هرگز با چیزی همراه نمی‌شود مگر این که آن را زشت بگرداند.»[۶]

---

[۱] http://pajoohe.ir.موسوی ، رفتار پیامبر با همسر ،

[۲] . فیض کاشانی ، المحجة البیضاء، ج ۶، ص ۲۴۸

[۳].نوری ، مستدرک الوسائل ،ج۷ ، ص۴۴۶

[۴].همان ، ج ۱۵ ، ص۲۵۷

[۵].همان ، ص۱۱۸

[۶].راوندی ، النوادر ، ص۲۷۶ ، ح۵۴۲

فراز و نشیب‌های زندگی، حالات مختلف آدمی، اختلاف نظرها، به طور طبیعی زمینه‌ساز بداخلاقی و ناسازگاری است خانواده‌ای که فاقد عناصر رفاقت، مدارا، ملایمت، تسامح و تغافل باشد، نمی‌تواند پایدار بماند .حتی یک رفتار کمی نامناسب یا کج‌خلقی از سوی یکی از زوجین، می‌تواند به تصمیم جدایی منجر شود .همین‌طور، رفتار نامطلوب همسر نیز می‌تواند منجر به درخواست طلاق از سوی دیگری شود .در این‌جا است که روایات اسلامی، با تأکید بر اهمیت و قداست خانواده، و با وعده پاداش‌های بزرگ و ارزشمند در آخرت، زوجین را به صبر و مدارا، گذشت و تحمل در برابر مشکلات دعوت می‌کنند .این رویکرد، نه تنها به حفظ و پایداری خانواده، بلکه به ایجاد یک محیط سالم و آرام برای رشد و تعالی اعضای خانواده کمک می کند.[1]

[1].محمدی ری شهری ، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث ، ص۳۹۶

نتیجه گیری

خانواده ،نهاد اجتماعی جهان شمولی است که به رغم کوچک بودن دارای آثار و کارکردهای بسیاری است .

در دین مبین اسلام ، خانواده محبوبترین بنیان اجتماعی و نخستین گام برای تکوین جامعه معرفی شده است.زن و شوهر که ارکان اصلی خانواده شمرده می شوند ، وظایف مهم تری نسبت به سایر اعضا داشته و پایبندی به آن وظایف ، نقش ارزنده ای در روابط خودشان و سایر افراد خانواده دارد . تکالیف زوجین از دیدگاه اسلام عبارت از تبعیت از فرامین الهی برای هر یک از زوجین در خانواده است که در پیوند با طبیعت یا تکوین هر یک اززن و مرد باشد.

در آموزه های دینی اسلام وظایف اخلاقی زوجین نسبت به یکدیگر به خوبی تبیین گردیده است ؛ نتایج به دست آمده نشان می دهد که حسن معاشرت ، تکریم و احترام ، همکاری بین زوجین ، و ...از جمله این وظایف است .

زوجین می توانند با فراگیری این وظایف و عمل به دستورات و توصیه‌هایی که جنبهٔ ارشادی و اخلاقی دارد؛ از بسیاری از نزاع‌های حقوقی که گاهی خسارت‌های فراوان و غیرقابل جبرانی در پی دارد، جلوگیری کرده ؛همچنین سبب تحکیم بنیان خانواده شده و با التزام به وظایف اخلاقی در خانواده ، آثار تربیتی ویژه ای روی فرزندان خویش مشاهده نمایند.

منابع

قرآن

منابع فارسی

۱. بهارزاده ، پروین ، **بازخوانی مفاهیم زوج و زوجیت در قرآن کریم** ، دوفصلنامه علمی ـ پژوهشی علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهرا ،سال دهم، شماره ۲ ، ۱۳۹۲ش

۲. بهشتی ، احمد ،**خانواده در قرآن** ،بی جا ، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی ،۱۳۷۷ش

۳. پناهی ، علی احمد ، **نقش های جنسیتی زن و مرد در نظام خانواده** ، نشریه معرفت ، سال بیستم ، شماره ۱۶۰ ، فروردین ۱۳۹۰ش

۴. پناهی ،علی احمد ، شریفی ، احمدحسین ، **بایسته های اخلاقی همسران و نقش آن در تربیت فرزندان** ،دو فصلنامه معارف عقلی ، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره) ،قم ، ۱۳۸۵ش

۵. جوادی آملی ، عبدالله ، **تفسیر تسنیم** ، قم : اسراء ، بی چا ، ۱۳۸۹ش

۶. حیدری ، مجتبی ، **دینداری و رضامندی خانوادگی** ،قم : موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، بی چا ، ۱۳۸۵ش

۷. دهخدا ، علی اکبر ، **لغتنامه دهخدا** ، تهران : موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران ، چاپ دوم ، ۱۳۷۷ ش

۸. رفسنجانی مقدم ، مصطفی ، محمدیان ، علی ، **پژوهشی پیرامون ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی** ، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده ، سال ۱۸ ف شماره ۷۰ ، ۱۳۹۴ش

۹. عزیزی ،عباس ،**پرورش روح (نماز و عبادت در تفسیرالمیزان)**، انتشارات بلوغ،چاپ سوم ، ۱۳۷۶ ش

۱۰. عظیمی ، زهرا ، **آداب معاشرت با همسر** ، نشریه مرکز فرهنگ و معارف قرآن ، ۱۳۸۸ش
۱۱. مصباح یزدی، محمدتقی، **فلسفه اخلاق**، تحقیق و نگارش احمدحسین شریفی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ سوم، ۱۳۹۴ش
۱۲. معین ، محمد ، **فرهنگ معین** ، تهران : اَدنا کتاب راه نو ، چاپ اول ، ۱۳۸۱ ش

منابع عربی

۱. ابن بابویه قمی ،ابی جعفرمحمد بن علی بن الحسین ، **من لا یحضره الفقیه** ، بیروت : بی نا ،بی چا ف۱۹۸۶م
۲. ابن حیون ،نعمان بن محمد ، **دعائم الاسلام** ، مصر : دارالمعارف ، بی تا
۳. ابن منظور، محمد بن مکرم ،**لسان العرب**،بیروت:دار صادر، ۱۴۱۴ ق
۴. الانصاری، محمد علی ، **الموسوعۀ الفقهیۀ المیسره**، قم: مجمع الفکر الاسلامی، ۱۴۱۵ ق البحرانی ،ابن میثم ، **قواعد المرام**، به کوشش حسینی، قم: مکتبۀ النجفی، ۱۴۰۶ ق
۵. الحلبی ، تقی بن نجم ،**تقریب المعارف** ، به کوشش فارس تبریزیان، ۱۴۱۷ ق
۶. الحر العاملی ،محمد بن حسن ، **وسائل الشیعه** ، قم: موسسه آل البیت ، بی چا ،۱۴۱۲ق
۷. شعیری ، تاج الدین ، **جامع الاخبار** ، قم : انتشارات رضی ، بی چا ، ۱۴۰۵ق
۸. طوسی ، محمد بن حسن ،**تفسیر تبیان** ، به کوشش احمد حبیب العاملی ، بیروت : دارا الاحیاء التراث العربی ، بی چا ،۱۴۱۳ق
۹. فراهیدی ، خلیل بن احمد ، **کتاب العین** ، قم : هجرت ، بی چا ، ۱۴۱۰ق
۱۰. فیض کاشانی ، محمد بن شاه مرتضی ، **المحجۀالبیضاء** ، قم : جماعۀ المدرسین بقم، موسسه النشر الاسلامی ، چاپ چهارم ، ۱۴۱۷ ق
۱۱. مجلسی ، محمدباقر ، **بحار الانوار** ، بیروت : دار احیاء التراث العربی ، بی چا ، ۱۴۰۳ق
۱۲. نوری ، میرزا حسین ، **مستدرک الوسائل** ، بیروت : موسسه آل البیت لاحیاء التراث ، ۱۴۰۸ق